

Tijdschrift voor Numismatiek

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- & PENNINGKUNDE

VOL. XXIII

Nr 2 - 1973

Redaktie : MOORS E.

Bijdrage : Beschermd lid : 300 fr. te storten aan
Lid : 200 fr.

LE MAIRE, P., 53 de Broquevillelaan, 1200 Brussel of
op P.C.R. 8460.38 van het genootschap te Brussel of
via de Afdelingen

Nederlandse leden : briefwisseling aan MOORS, E.,
Oude Antwerpsebaan, 161, MECHELEN

DE MONETAIRE TOESTAND ROND DE Xe EEUW

De verdeling van het keizerrijk van Karel de Grote had een ver-snijpering van het gezag voor gevolg. De verdelingen, de verkavelingen, de twisten, de heroveringen evenals de « raids » van de Noormannen begunstigden de groei van de autonomie van de lokale autoriteiten.

Na eerst in naam van de vorst het gezag te hebben uitgeoefend in de hun toegewezen gebieden, hebben de graven uit noodzaak of uit ambitie in eigen naam initiatieven genomen. Het gezag werd hun voorrecht, hun ambt werd erfelijk. Zij buiten trouwens de opofferingen die de vorsten zich getroostten om getrouwen rond zich te scharen, ten volle uit.

Wat monetaire aangelegenheden betreft, verdwenen de algemene richtlijnen en de controle op de circulatie vanwege het centraal gezag totaal. De graven maakten van het muntwezen hun persoon-

lijke aangelegenheid. Zij sloegen munten naar eigen willekeur, zelfs in hun eigen voordeel. Zij die binnen hun grenzen over een muntwerkplaats beschikten exploiteerden die verder onder de dekmantel van de naam van de vorst die zij erkenden. Vanaf de x^e eeuw verschijnen de namen van de machtigste vazallen, hertogen en graven op de munten. Pas na het jaar 1000 wordt dit een gewoonte.

Het was in het belang van de vazallen geweest in samenwerking munten te slaan en zodoende voorwaarden te scheppen die de circulatie van de verschillende stukken in brede gebieden had kunnen bevorderen. Zij hebben er evenwel niet kunnen aan weerstaan hun winsten te behouden of te doen toenemen door de munt te veranderen (of aan te passen). Er kwam een grote verscheidenheid wat het gewicht en de legering betreft tussen de verschillende vorstendommen en mettertijd tussen de verschillende streken. De evolutie ging in de richting van een vermindering van het gewicht en de grootte van de stukken; de hoeveelheid edel metaal werd geleidelijk kleiner. Deze evolutie is meer uitgesproken waar het centraal gezag zwakker was, met name in het Capetingische koninkrijk waar ook de lange afstandshandel het minst actief was. Bij de Karolingische types bleef het kruis met vier gelijke armen over het algemeen bestaan: dit type viel in het bereik van het talent van de graveurs en is trouwens typisch voor de hele middeleeuwen. Via het monogram, het borstbeeld en de tempel, komen nieuwe figuren voor waarna de vazal zelf op de munt verschijnt. In een later stadium zal hij ook zijn naam op de door hem geslagen munten vermelden. Uit het koninklijk monogram ontstaan tekeningen die op het eerste zicht niet de minste betekenis hebben. De tempel ontaardt in geometrische tekeningen of wordt de symbolische voor-

ANGOULÈME

KAREL DE GROTE

stelling van een lokaal gebouw. De profielbuste wordt vervormd of wordt vervangen door frontale beelden die duidelijk Byzantijns geïnspireerd zijn.

De legende is vaak onnauwkeurig, kaligrafie bestaat niet. De bestaande techniek is niet bij machte min of meer aanvaardbare stukken te vervaardigen. Het was vaak zelfs onmogelijk de apparatuur voor het vervaardigen van munten te vervangen.

Deze evolutie verliep sneller en duidelijker in het Capetingische koninkrijk; in het Duitse keizerrijk verliep ze trager vermits het gezag er sterker was. In het centrale, aan Lotharius I onderworpen deel, waar een grotere handelsactiviteit bleef bestaan, werd de waarde en de stijl van de munten langer behouden.

Sommige bisschoppen of abten, die zeer grote domeinen bezaten, hadden bepaalde vrijheden verworven die hen onttrokken aan het gezag van de koninklijke ambtenaren. Na Karel de Grote eigenden deze bisschoppen of abten zich alle of een deel van de grafelijke functies toe. Zij werden de grafelijke ambtenaren van hun domein en de graven van hun graafschap. Al toonden zij zich nog afhankelijk van het centraal gezag, toch traden zij zeer snel als zelfstandige graaf op eens zij dit ambt bekleedden. De schenkingen die aan hun kerken werden gegeven, waren inkomsten voor hen: de munten, de markt en het marktgeld. Dit zijn tevens aanwijzingen voor de verzwakking van het gezag van vorsten en graven. Lodewijk de Vrome begunstigde zo de Sint-Medarduskerk te Soissons in 827, deze van Le Mans in 836 en de abdij van Corvei.

De bisschop volgde de graaf op wat het uitgeven van munten betreft; soms kreeg hij het recht een nieuwe muntwerkplaats te openen of een eigen munt te slaan. Dit was het geval met de abdij van Munstereiffel in 898 en deze van Prum in 919, en met de bisschop van Luik te Fosses in 974.

GOSLAR

ST TRUIDEN

BLOIS

ST. TRUIDEN

LUIK

KEULEN

Bisschoppen en abten sloegen evenals de graven munten om aan economische behoeften te voldoen: de voorziening van de lokale markten en het dekken van belangrijke uitgaven (openbare werken, onderhoud van het leger...).

Vermits zij in eerste instantie koninklijke munten sloegen, behielden bisschoppen en abten de naam van de vorst. Vooral eer zij ertoe kwamen hun eigen naam te vermelden, plaatsten zij vaak de naam van de patroonheilige van de uitgifteplaats; Bruno van Keulen (953-965) en Adalberon van Metz (929-964) waren de eersten om hun naam te vermelden op de munten hetgeen zijzelf niet als een daad van insubordinatie beschouwden.

De enkele munten van Sint-Truiden illustreren zeer duidelijk deze evolutie. In zijn domein te Zerkingen sloeg de bisschop van Metz munten van het eerste type van Karel de Grote met de naam Sint-

Truiden; onder Otto III en Hendrik II herbegon hij. In de 11de en 12de eeuw gebruikte hij de naam van Sint-Truiden of Sint-Stefaan. Zodra de bisschop van Luik het domein verworven had, vervaardigde hij munten met zijn eigen naam zoals hij reeds in zijn andere bezittingen vanaf het midden van de 11de eeuw deed.

(Uit het Frans vertaald naar een tekst van H. FRÈRE).

HET PRIMITIEVE GELDWEZEN

Wie belangstelling heeft voor de numismatiek en een goed afgebakende collectie bezit die daarenboven volledig gerangschikt is, zal na verloop van enkele jaren vaststellen dat zijn belangstelling afgezwakt is. Zulke verzamelaar zal nog enkel oog hebben voor de enkele stukken die hem nog ontbreken.

Iedereen heeft behoefte aan vernieuwing. Op een bepaald ogenblik moet het reeds té vaak bewandelde pad kunnen verlaten worden, m.a.w. een ander « schuifje » van de numismatiek moet geopend worden.

Door het primitieve geldwezen te behandelen, willen wij alleen uw belangstelling opwekken en samen dat « ander schuifje » openen.

Het primitieve geldwezen is in feite een grensgebied dat zich situeert tussen de traditionele numismatiek en de studie van de gebruiks- en kunstvoorwerpen.

De grootste behoefte van elk menselijk wezen is zichzelf in stand houden door zich te voeden en (eventueel) zich te verwarmen. Om aan die behoefte gemakkelijker te kunnen voldoen is de mens in gemeenschap gaan leven. Dit sloot evenwel het ruilverkeer tussen de gemeenschappen niet uit. Sommigen hadden immers de grondstoffen om stenen voorwerpen te vervaardigen welke anderen niet bezaten. Zeer snel kwam er een ruilhandel tot stand tussen de leden van een gemeenschap en tussen de gemeenschappen. De ene bezat bvb. zout, de andere rijst. Beiden hadden behoefte aan rijst én zout zodat beide producten geruild werden. Dit systeem gaat op totdat een bepaalde persoons bvb. een dier nodig heeft en hiervoor zout wil aanbieden waaraan de bezitter van het dier geen behoefte heeft. Op dat ogenblik moet een derde gevonden worden die, steeds bij wijze van voorbeeld, behoefte heeft aan zout en hiervoor een product kan leveren waarmee het dier kan aangeschaft worden. Zeer snel zal er bijgevolg een algemeen erkend betalingsmiddel nodig zijn. In elke gemeenschap ziet men op dat ogenblik producten verschijnen zoals zout, thee, zekere metalen, dieren, werktuigen, wapens die op een bepaald ogenblik door iedereen aanvaarde ruilmiddelen worden. Naar gelang van de stand van de beschaving waren deze betaal-

GESCHIEDENIS VAN DE RIJKSDAALDER

middelen min of meer gecodificeerd en gehiërarchiseerd. Bepaalde religieuze voorwerpen die in het begin dienst deden als geschenk (bij een huwelijk bijvoorbeeld), kregen langzamerhand een algemeen erkende waarde. Bepaalde wapens kregen in de loop der tijden een andere vorm, verloren hun oorspronkelijke functie en werden uiteindelijk prachtig versierde ruilmiddelen.

Voor een numismaat is het wel interessant dit domein verder uit te diepen en het bij het numismatisch onderzoek te betrekken.

Van het primitieve geld bestaat quasi geen catalogus en het zou moeilijk zijn er een samen te stellen om volgende redenen :

- sommige voorwerpen hebben gedurende een bepaalde periode als ruilmiddel gecirculeerd waarna ze hun waarde verloren hebben. Hetzelfde voorwerp kan op een ander ogenblik en in een andere gemeenschap een ruilmiddel geweest zijn met een andere waarde ;
- andere objecten (bvb. van religieuze aard) bleven gedurende meerdere generaties bestaan zodat zij voor de eigenaar een belangrijke waarde vertegenwoordigen. Met deze voorwerpen werden aankopen verricht ;
- bepaalde schelpen zoals de Kaurischelp hebben tot heden gecirculeerd vanaf Opper-Egypte. Zowat overal zijn zulke exemplaren gevonden ;
- het probleem van de datering bleef voor een groot gedeelte van de primitieve geldmiddelen onopgelost.

Het beste werk waarin ons onderwerp wordt behandeld is :

A. H. QUIGGIN. *A survey of primitive money. The beginnings of currency. With an introduction by A. C. Haddon.* London, Methuen, 1949 8°, 34 pl., figg., 4 kaarten, xxii-344 p.

Hierin wordt het onderwerp continent per continent en vervolgens, streek per streek behandeld.

Het is meestal onmogelijk een klassering per land, per periode, enz... uit te werken. Wij menen evenwel dat met volgende criteria zou moeten rekening gehouden worden :

- een etnografisch, geografisch en sociologisch criterium enerzijds,
 - het onbewerkte object, het gebruiksvoorwerp en het versieringsobject anderzijds (zonder de religieuze voorwerpen uit te schakelen).
- Twee andere criteria mogen evenwel niet verwaarloosd worden :
- toevallige ruil (prijs van bloed, aankoop van een vrouw) ;
 - « commerciële » ruil.

Naar gelang de belangstellingssfeer kan men de primitieve betaalmiddelen op meerdere wijzen benaderen en rangschikken. Voor verschillende voorwerpen zal de numismaat steeds geconfronteerd worden met betwistingen omtrent hun betekenis, zoals bvb. het Gallische wieltje (« rouelle » : is het een religieus object of een munt ?)

In andere artikelen zullen wij een of andere primitieve munt meer in detail behandelen.

(Vrij vertaald naar een tekst van J. A. SCHOONHEYT).

De eerste zilveren munt ter grootte van een rijksdaalder is geslagen in 1486. Gedurende de Middeleeuwen sloten de beperkte zilvervoorraden zowel als de gebrekkige munttechniek het vervaardigen van andere dan dunne, lichte zilveren munten uit : in ons land was in de 15^e eeuw de dubbele stuiver van bijna 4 g het zwaarste stuk. Voor omvangrijke betalingen, in het bijzonder in het internationaal verkeer, bediende men zich van gouden munten als het schild, de goudgulden en de dukaat ; de zilveren munten, meest van streek tot streek verschillend, dienden in hoofdzaak voor het lokaal verkeer.

De eerste pogingen een zilveren munt te creëren, die dezelfde functie kon vervullen als het goud, werd gedaan in Italië, waar techniek en handel het hoogst ontwikkeld waren. Te Milaan werd sedert 1476 een zilveren *teston* geslagen van bijna 10 g, die spoedig ruime verbreiding en navolging vond. Een stap verder ging Aartshertog Sigismund van Tirol, eigenaar van rijke zilvermijnen te Hall bij Innsbrück, in 1486 met de uitgifte van een zilveren munt van 32 g, die in waarde overeenkwam met de in vele delen van het Duitse Rijk belangrijkste verkeersmunt, de Rijnse goudgulden, en (zilveren) *Guldiner* werd genoemd. In tegenstelling tot de *teston* vond dit zo ongewoon zware zilverstuk echter weinig ingang : de eerste te Tirol en elders geslagen emissies houden nog het midden tussen munten en (portret)medailles.

Door Sigismund was echter de weg voor de toekomst gewezen. Juist in de laatste jaren van de 15^e en in het begin van de 16^e eeuw nam de beschikbare hoeveelheid zilver enorm toe door de intenser en deskundiger exploitatie van de mijnen zowel in Tirol als in het Ertsgebergte en de farz, terwijl van een toeneming van de goudvoorraad nog geen sprake was. Dit betekende, dat een vorm gevonden moest worden om zilveren munten in omloop te brengen even geschikt voor het grote verkeer als de tot nu toe gebruikelijke gouden. In 1500 gingen de Keurvorst en de Hertogen van Saksen, die gezamenlijk de mijnen aan de Noordzijde van het Ertsgebergte bezaten, ertoe over het zilver in plaats van tot groschen van 3 g tot *Guldengroschen* (gewicht 29,23 g, gehalte 0,938) te werken, die in waarde overeenkwamen met 1 Rijnse goudgulden of 21 zilveren groschen. In overeenstemming met de smaak van de nieuwe tijd nam, evenals op de *teston*, een portret van de muntheren de beeldenaar in. Het Saksische voorbeeld vond navolging bij andere mijnbezitters : in 1518 begonnen de Graven van Schlick te Joachimstal aan de Zuidzijde van het gebergte op Saksische voet hun *Joachimstaler* (= guldengroschen) uit te geven, die hun naam, weldra verkort tot *Taler* (ned. daalder) aan het nieuwe munt-

type gaven. Daarop volgden Koning Ferdinand I in Oostenrijk, de Graven van Mansfeld en de Hertogen van Brunswijk in de Harz en vele anderen. De Rijksdag van Esslingen in 1524 erkende de Guldenroschen of daalders als legaal geld. In het tweede kwart van de 16^e eeuw gingen ook talrijke Duitse vorsten en steden, die zelf geen zilvermijnen bezaten, er toe over daalders te slaan in plaats van de oude kleine zilverstukken en van de hun betekenis als standaardmunt snel verliezende goudgulden.

Ook buiten het Duitse Rijk vonden de daalders ingang. Hier toe droeg niet weinig bij de rijke zilvervoorraad, die sedert de ontdekking van Amerika uit Mexico en Peru via Spanje naar West-Europa vloede; een deel hiervan werd in Spanje zelf vermunt, zowel tot kleine stukken, realen, als tot veelvouden, waarvan het 8-realen stuk of *peso* (Spaanse mat) in gewicht ongeveer met de daalder overeenkwam; een ander deel stond ter beschikking om in West- en Midden-Europa verwerkt te worden tot zilverstukken naar het voorbeeld van de Duitse daalders. In de loop van de volgende honderd jaar werd overal een zwaar zilverstuk van 25 à 30 g naar Spaans of Duits voorbeeld de kern van het muntstelsel.

Moeilijkheden bleven intussen niet uit. De staatkundige verbrokkeling van het Duitse Rijk leidde ertoe, dat tal van daalders van uiteenlopend gewicht en gehalte in omloop werden gebracht. Eerst na langdurige besprekingen kwamen de besluiten van de Rijksdagen van Augsburg in 1559 en 1566 tot stand, waarbij een Rijksmuntregeling werd vastgesteld, die enerzijds de controle op de vele landsheerlijke munthuizen regelde, anderzijds een uniforme muntvoet voorschreef. De Saksische daalder, waarvan het gehalte inmiddels verlaagd was, werd tot *Rijksdaalder* verheven (gewicht 29,23 g, gehalte 0,889). De volgens deze regeling sedert 1567 geslagen rijksdaalders moesten op de voorzijde de rijksadelaar en de naam van de Keizer dragen, op de keerzijde wapen en naam van de muntheer.

In de Nederlanden, toen nog formeel een deel van het Rijk, drongen de daalders omstreeks 1530 door. De regering van Karel V verzette zich aanvankelijk tegen deze nieuwigheid. Eerst in 1548 stond zij de omloop van een beperkt aantal soorten « Joachimsdaalders » tegen een koers van 30 stuiver toe; intussen had zij in 1542 de vervaardiging in de Nederlanden van een ander zwaar zilverstuk, de zilveren Carolusgulden van 23 g bevolen, die in waarde overeenkwam met de hier gebruikelijke gouden Carolusgulden. Enkele steden en heren, die onafhankelijk het muntrecht uitoefenden, namen echter wel degelijk de blijkens muntvondsten zeer populaire daalder over: de Bisschop van Luik en de Graaf van den Bergh, de stad Nijmegen en de Drie steden van Overijsel gaven sedert 1538 daalders van Duits type uit.

Philips II zette de politiek van de vorige regering voort; alleen werd de Carolusgulden in 1557 vervangen door de zilveren Philipsdaalder van 33 g, gelijk staande met de gouden Halve reaal. Ook hier deden zich echter dezelfde moeilijkheden voor als in het Rijk: allerwegen werden buiten de koninklijke munthuizen daalders van laag gewicht en gehalte geslagen, zowel door de reeds genoemde muntheren als door de Heren van Batenburg, Vianen e.a. Dit bracht de regering der Nederlanden ertoe zich bij de besluiten van de Rijksdag van 1566 aan te sluiten. In 1567 werd de Philipsdaalder vervangen door de *Bourgondische rijksdaalder*, behoudens de beelden naar geheel gelijk aan de Duitse van 1566; de ongeautoriseerde munthuizen werden onder het krachtige bewind van Alva opgeruimd, de overige, Nijmegen en de Drie steden en, buiten het gebied der Zeventien gewesten, Luik, Kamerijk, Thorn en Stavelot werden gehouden zich voortaan aan de voorschriften van het Rijk betreffende voet en beelden naar van de munten en controle op de naleving dier voorschriften te onderwerpen. De rijksdaalder was hiermede ook in de Nederlanden het belangrijkste muntstuk geworden: muntvondsten daterend uit de volgende jaren getuigen van de grote verbreiding van Duitse, zowel als Nederlandse rijksdaalders.

Wel keerde de regering reeds in 1571 weer van de Bourgondische rijksdaalder terug naar de vroegere Philipsdaalder en werden in de verwarde jaren na de Pacificatie van Gent allerlei daalderachtige munten van uiteenlopend gewicht in gehalte en omloop gebracht, maar hoezeer de rijksdaalder een levend onderdeel van het Nederlandse muntwezen was geworden, bleek na 1581 toen de gehoorzaamheid aan de Koning was opgezegd en daarmede het systeem van de Philipsdaalder verlaten werd. Ieder der gewesten organiseerde nu zelfstandig zijn muntwezen en behalve Brabant en Vlaanderen namen alle provinciën, na enkele kortstondige experimenten, de rijksdaalder als voornaamste muntstuk hierin op. Slechts de beelden naar van deze provinciale rijksdaalders verschilden: Zeeland, Gelderland en Overijsel kozen als voorbeeld de Bourgondische van 1567, Friesland copieerde de aloude Saksische daalder, Utrecht creëerde een type met gewestelijk wapen, Holland nam als voorbeeld de talrijke Duitse daalders met vorstenportret en plaatste het borstbeeld van Willem van Oranje op zijn als « gehelme rijksdaalders » bekende stukken. De steden handhaafden hun in 1567 ontworpen typen.

Een eerste poging tot uniforme regeling van het muntwezen werd gedaan onder het centraliserende bewind van Leicester: in 1586 stelden de Staten-Generaal een voor alle nog onafhankelijke gewesten — het Zuiden was inmiddels door Parma heroverd — geldende muntordonnantie vast. Deze voerde twee zilverstukken in: de reaal gelijk aan de oude Philipsdaalder en een rijksdaalder met

het gecombineerde wapen der gewesten, de zg. *Unie-rijksdaalder*. Weldra bleek, dat hiervan de rijksdaalder de meest bruikbare munt was: realen werden haast niet geslagen. De gehele regeling werd echter door de nog particularistisch denkende gewesten zeer onvolkomen uitgevoerd. In de volgende jaren werden afwisselend Nederlandse Unie-rijksdaalders en provinciale rijksdaalders van uiteenlopend type vervaardigd; onder de laatste werd intussen het Hollandse type na 1591 meer en meer door de overige provinciën overgenomen.

Definitief slaagde eerst de landelijke regeling van 1606, waarin wederom een rijksdaalder, de *Nederlandse rijksdaalder* met het wapen van de Generaliteit op de keerzijde, de centrale plaats innam (gewicht 29,08 g, gehalte 0,885). De koers van dit nieuwe stuk, evenals van de verschillende oude rijksdaalders, werd nu vastgesteld op 50 stuivers of 2 1/2 gulden, in overeenstemming met de algemene prijsstijging van de munten in de tweede helft van de 16^e eeuw. Zowel door de provinciën als door de steden, die nog steeds de typen van 1567 handhaafden, werden vooral in de jaren na 1620 zeer grote hoeveelheden aangemunt, zowel door binnenlands gebruik als ten behoeve van de handel op Midden- en Noord-Europa.

Thans deed zich echter een onverwachte ontwikkeling voor. Toen in het midden van de voorgaande eeuw talrijke minderwaardige nabootsingen in omloop kwamen, was de oorspronkelijke rijksdaalder dank zij de regelingen van 1566 en 1567 onaangetast blijven bestaan. Slechts enkele van deze typen waren geheel zelfstandig naast de rijksdaalder blijven voortbestaan, zoals de leeuwen- daalder van 40 stuiver en de daalder van 30 stuiver, zonder op naam en waarde van rijksdaalder aanspraak te maken. Nu dreigde echter een gevaarlijke mededinging: sedert 1612 werd in de Zuidelijke Nederlanden een stuk van 48 stuiver, de *patagon*, aangemunt, die geheel de beeldenaar van de Bourgondische rijksdaalder van 1567 vertoonde, maar in werkelijkheid minder waard was. Al spoedig werd dit lichte stuk in de Noordelijke Nederlanden voor een rijksdaalder van 50 stuiver in betaling aangenomen, met het gevolg dat de werkelijke rijksdaalder uit de omloop verdween en nog slechts tegen betaling van een agio van 2 stuiver per stuk te verkrijgen was voor wie speciaal aan dit geldstuk behoefte hadden, zoals de handelaars op de Oostzee-landen. Sedert het tweede kwart van de 17^e eeuw deed zich dan ook de merkwaardige toestand voor, dat in de Nederlandse munthuizen grote hoeveelheden rijksdaalders werden geslagen, die echter niet hier te lande in omloop kwamen maar uitsluitend voor uitvoer naar Noord-Oost Europa dienden en slechts tegen betaling van 52 stuiver te verkrijgen waren; het geldverkeer hier te lande bediende zich daarentegen, blijkens talrijke vondsten, van Zuid-Nederlandse patagons, die eerst oog-

luikend, na 1622 wettelijk een koers genoten van 50 stuiver en dan ook algemeen rijksdaalder genoemd werden.

Om aan deze ongewenst geachte toestand, dat de Nederlandse muntateliers uitsluitend voor export werkten en de circulatie overwegend uit vreemd geld bestond, een einde te maken, besloten de staten-Generaal in 1659 de in de praktijk reeds tot stand gekomen devaluatie van de rijksdaalder tot het gewicht van de patagon te sanktionneren: naast de zware rijksdaalder van 1606, die voor uitvoer als « bankrijksdaalder » nog een halve eeuw werd aangemunt, werd voor binnenlands gebruik een *zilveren dukaat* ingevoerd, gelijk aan het Zuid-Nederlandse stuk en evenals dat in de wandeling rijksdaalder genoemd (gewicht 28,30 g, gehalte 0,873); om hem gemakkelijk van de oude te onderscheiden werd het borstbeeld vervangen door een geharnaste staande figuur. Deze nieuwe rijksdaalder werd tot het einde van de 18^e eeuw in alle gewesten en tot 1694 ook in de stedelijke munthuizen in grote aantallen geslagen, zowel voor verkeer in het land naast de in 1694 ingevoerde stukken van 3 en 1 gulden, als voor uitvoer naar de Oostzee en elders, waar hij langzamerhand de zware bankrijksdaalder verdrong.

Dit betekent echter niet, dat zijn waarde ongewijzigd bleef: in de loop van de 18^e eeuw deed zich opnieuw een verkapt devaluatie van de rijksdaalder voor. Een merkwaardige ontwikkeling is hiervan de oorzaak geweest. In 1672 had de provincie Zeeland om redenen van geheel tijdelijke aard de koers van de rijksdaalder in die provincie verhoogd van 50 tot 51 stuiver, maar de ontwikkeling in de volgende jaren maakte het bezwaarlijk deze tijdelijke maatregel weer in te trekken. Immers, tussen 1676 en 1694 werden door alle gewesten buiten Holland in afwijking van de Generaliteits-voorschriften van 1606 en 1659 grote hoeveelheden munten van relatief geringer intrinsieke waarde in omloop gebracht: daalders, florijnen en schellingen. Toen na een lange strijd in 1694 aan deze provinciale emissies een einde gemaakt werd door de invoering van de 3- en 1-gulden stukken, werd weliswaar de verdere aanmaak van slechte munten verboden en verhinderd, maar de bestaande voorraad werd tegen de in verhouding te hoge nominale waarde in omloop gelaten. Daarom was ook Zeeland er niet toe te bewegen de verhoogde koers van de rijksdaalder, die overeenkwam met die van de daalder, terug te nemen met de daaruit voortvloeiende schade. Wettelijk bleef dan ook de rijksdaalder in Zeeland 51, sedert 1747 zelfs 52 stuiver gelden.

Het gevolg hiervan was, dat langzamerhand de in Zeeland geslagen exemplaren, die zich overigens in niets van de andere onderscheidden, overal in de Republiek voor 52 stuiver werden aangenomen, daar men er bij eventuele verzending naar Middelburg deze prijs voor kon ontvangen in andere overal gelijk gewaardeerde

munten. Zodoende verdrong de *Zeeuwse rijksdaalder* alle andere uit de omloop: tegen het einde van de 18^e eeuw verborgen muntvondsten bevatten niet anders dan Zeeuwse exemplaren, terwijl vroegere wel exemplaren van verschillende provinciën opleverden. Deze laatste dienden, als de bankrijksdaalders in de 17^e eeuw, nu nog slechts voor uitvoer. « De » rijksdaalder, in het land nog slechts voorhanden in de vorm van Zeeuwse exemplaren, gold nu 52 stuiver, een koers, die in de officiële tarieven van 1810 en 1816 erkend werd.

De Bataafse Republiek kwam niet tot een hervorming van het bestaande muntwezen en de aanmunting van rijksdaalders voor uitvoer werd vooral te Utrecht geregeld voortgezet. Tijdens het Koninkrijk Holland werd wel een nieuw muntstelsel ontworpen, waarin gulden en rijksdaalder aan elkaar gekoppeld waren, maar van uitvoering kwam weinig. Na het herstel van de onafhankelijkheid koos de muntwet van 1816 de gulden uit de tijd van de Republiek, natuurlijk met gewijzigde beeldenaar, tot grondslag en verklaarde de rijksdaalder tot handelsmunt zonder wettelijke koers, voor welk stuk de oude beeldenaar dan ook gehandhaafd werd; zij zijn in 1815 en 1816 nog aangemunt, maar daarna eindigde de vervaardiging bij gebrek aan vraag: in de nationale muntstelsels van de 19^e eeuw was geen plaats meer voor vreemde handelsmunten.

In ons land bleven ook onder de werking van de wet van 1816 de Zeeuwse rijksdaalders en de 17^e eeuwse minderwaardige munten voor hun oude koers in omloop, met het gevolg, dat deze blijkens vroeg-19^e eeuwse vondsten de circulatie bleven beheersen en de nieuwe 3- en 1-gulden stukken, die in verhouding te veel zilver bevatten, niet konden worden aangemunt. Eerst de muntwet van 1839 erkende de feitelijke devaluatie, die in de 18^e eeuw aan de dag getreden was: gewicht en gehalte van de gulden werden zodanig verlaagd, dat het verschil in intrinsieke waarde tussen oude en nieuwe munten verviel en als veelvoud van deze gulden werd een nieuwe *rijksdaalder* of stuk van 2 1/2 gulden ingevoerd, evenals de gulden van 1816 met portret van de koning (gewicht 25,00 g, gehalte 0,945). Zijn laatste voorganger, de Zeeuwse rijksdaalder, was nu inderdaad in verhouding tot dit stuk ongeveer 52 stuiver waard. Nu kon ook zonder al te grote moeilijkheden, zij het ten koste van een uitgave van enkele miljoenen, al het oude zilvergeld worden ingetrokken en versmolten tot nieuwe gulden en rijksdaalders volgens de wet van 1839. In de jaren 1842-1849 verdwenen achtereenvolgens alle oude speciën, ook de Zeeuwse rijksdaalders uit de omloop.

De aanmunting van de nieuwe zilverstukken werd nog belangrijker, toen de muntwet van 1847 de dubbele standaard van 1816 ophief en de enkele zilveren standaard invoerde. Onder de wer-

king van deze wet werden grote hoeveelheden zilver tot gulden en rijksdaalders, nu standaardmunten, verwerkt zowel door de omloop hier te lande als in de koloniën. De in 1847 nog niet voorziene geweldige toeneming van de goudproductie in Californië maakte echter na enige tijd overgang tot de gouden standaard noodzakelijk, waartoe de muntwet van 1875 overging. De rijksdaalder verloor hierdoor het karakter van standaardmunt en werd tekenmunt, waarvan de waarde onafhankelijk van de zilverprijs gefixeerd bleef op 1/4 van het gouden 10-gulden stuk; aanmunting voor rekening van particulieren werd verboden en geslagen werd nog slechts voor rekening van het Rijk naar gelang van de behoeften van het verkeer. De voorraad rijksdaalders was echter zo groot, dat lange tijd geen nieuwe aanmunting heeft plaats gehad: behalve enkele proefstukken van 1898 zijn eerst in 1929 weer rijksdaalders vervaardigd; inmiddels was echter het gehalte van de zilveren munten door de wet van 1919 verlaagd (gewicht 25,00 g, gehalte 0,720) omdat de zilverprijs toen dermate opgelopen was, dat de materiaalwaarde van de rijksdaalder boven f 2,50 dreigde te stijgen. Een waardevermindering te vergelijken met die van 1659 en 1839 betekende dit echter geenszins.

Ook in de muntwet 1948 is de rijksdaalder gehandhaafd en de mogelijkheid van hernieuwde aanmaak derhalve opengelaten, maar deze heeft tot dusver nog niet plaats gehad.

Dr H. ENNO VAN GELDER

Met toelating van de Auteur en van de Heer Dr. F. M. van den Brandhof 's Rijks Muntmeester te Utrecht.

KRONIEK

Een tentoonstelling Gustave Fischweiler.

De gemeente Schaarbeek heeft aan de kunstkring van haar personeel de toelating verleend in de schepenhuis van het gemeentehuis een tentoonstelling in te richten gewijd aan Gustave Fischweiler, schilder, beeldhouwer en penningsnijder. De tentoonstelling ging door van 12 tot 27 oktober 1972.

Deze in 1911 geboren kunstenaar heeft ook enige zeer mooie medailles gemaakt. In 1971 had hij de eer aangeduid te worden om voor de Franklin Mint USA de medaille, « Progression » genoemd, te vervaardigen. Op de voorzijde ervan werd een boom, op de achterzijde werd zijn zelfportret afgebeeld. Onder zijn andere medailles kunnen wij o.m. vermelden: « Les Rois Mages » en « Sceau de Tournai » welke zeer prachtig uitgevoerd werden.

Vergeten dollars.

Het dagblad *Le Soir* meldt in haar nummer van 7 november 1972 dat de Amerikaanse thesaurie in haar kelders 2 miljoen zilveren stukken van 1 dollar gevonden heeft. Deze waren te Carson City (Nevada) tussen 1881 en 1893 geslagen. Zij zullen per briefwisseling aan de meestbiedende verkocht worden. Hiertoe moet gebruik gemaakt worden van formulieren die in de banken en postkantoren te verkrijgen zijn.

De vastgestelde minimumprijs bedraagt 30 dollar per stuk, maar men hoopt toch een gemiddelde te halen van 40 dollar.

Dit is werkelijk een schat, gevonden in een « gepantserde » kelder... het is evenwel niet het enige voorbeeld. Onlangs nog was de kroon van Willem III uit 1700 nog zeer zeldzaam. Een Londense bank had evenwel reeds geruime tijd in zijn rekeningen een post van 2000 pond in klinkende munt. Een nieuwsgierige directeur wou op een bepaalde dag de samenstelling van deze post nagaan: hij bevatte uitsluitend kwasi nieuwe exemplaren van de kroon van 1700! De prijs ervan daalde natuurlijk geweldig.

Stijgende belangstelling voor papiergeld.

Zeer zeldzame bankbriefjes kunnen vandaag zeer hoge prijzen halen. Op 22 juni 1972 (verkoop Stanley Gibbons te Londen) werd een bankbriefje van 100 Palestijnse pond, uitgegeven in 1927, verkocht voor 1.100 Engelse pond (125.000 Belgische frank). Men weet evenwel met zekerheid dat, toen dit geld buiten omloop gebracht werd, er slechts zeven exemplaren niet ingediend werden.

Toen deze biljetten naar Londen moesten gestuurd worden, droegen de autoriteiten er zorg voor dat ze in twee helften werden gesneden.

Van dit biljet waren er drie uitgiften: 1927, 1929 en 1942. Het op 22 juni 1972 verkochte exemplaar is het enige gekende. De andere zijn wellicht vernietigd maar het mag niet uitgesloten worden dat op een of andere dag een dergelijk exemplaar te voorschijn komt. (Bron: *Coins*).

BOEKBESPREKING

AANVULLEND NUMMER

Het degelijke en in de numismatische wereld gewaardeerd boek: *Dictionary of Numismatic Names* (= Woordenboek van de Numismatische termen en benamingen) kan aangevuld worden met de naam

van het kleinste muntje uit de Karolingische tijd (Karel de Grote en opvolgers) nml. met PICTE (1a picte) (*) is een Karolingisch geldstukje ter waarde van 1/4 denier. Één zilveren denier was te dien tijde het 1/240e van een pond fijn zilver. — Wij vinden in deze « Dictionary » wel denieren vermeld o.a. Denier Palatin of Palatijnse d.i. Karolingische denier (816-840); onderdelen van deze eenheid, de denier, staan erbij niet vermeld. Ten einde enig begrip te hebben van de reële waarde in deze Karolingische tijd kunnen wij U melden, dat deze picte driemaal meer waard was dan de kostprijs van een tarwebrood.

P. P. F. J.

(*) Zie *Jeunesses Numismatiques*, jg. 1972 n° 7, blz. 90.

INLICHTINGEN

VRAAG en ANTWOORD

Singapore heeft slechts 749 reeksen « PROOF » geslagen van de gangbare munten met jaartal 1972. Hiervan worden 100 reeksen weerhouden om geschonken te worden aan personaliteiten.

In 1967 bedroeg de uitgifte 2000 reeksen; in 1968, 5000 reeksen en in 1969 terug gedaald tot 3000 series.

Deze proefset van 10 stukken, met een faciale waarde van een dollar en 86 cents wordt verkocht aan 75 \$ Van Ief gesproken.

Oostenrijk 1972 — stuk van 50 shilling

Het laatste nummer van het verdienstelijk tijdschrift van de « Cercle Numismatique de Mulhouse » meent een fout op dit stuk dat de 350ste verjaardag van de universiteit van Salzburg herdenkt, ontdekt te hebben. De datum in Romeinse cijfers is MCMLXII (1962) in de plaats van MCMLXXII (1972). Eens deze vergissing vastgesteld was, werd een nieuwe, ditmaal juiste reeks geslagen.

De zilveren munten fl. 2,50 en van fl. 1 uit omloop getrokken

De Nederlandse Bank N.V. bericht dat vanaf 1 januari 1973 de zilveren munten van f 2,50 en van f 1,— buiten omloop gesteld zijn. Deze zilveren munten werden respectievelijk ingevoerd in 1959 en in 1954. Ingevolge de stijging van de zilverwaarde werden de munttypes in 1967 (voor de gulden) en in 1969 (voor de 2 1/2 gulden) vervangen door nikkelstukken met dezelfde beeldenaar. Deze nikkelstukken blijven evenwel wettig betaalmiddel.

Een te identificeren penning : « SENNELAGER ».

De heer Willy Herssens, erevoorzitter van het Genootschap, stuurde ons een afdruk van een éenzijdige ijzeren penning. In het midden wordt het getal 50 vermeld. Erboven : « WERT-MARKE », eronder « SENNELAGER ». « Lager » wijst op een Duits internerings- of krijgsgevangenkamp. Zou « Senne » de rivier aanduiden die doorheen Brussel loopt? Bezit een van de lezers dezelfde penning of een identieke maar met een andere waarde? Alle inlichtingen zijn welkom.

Algemene Vergadering van het E.G.M.P. — 3 juni 1973 te 10 uur
NAMEN. Musée de Croix. Place Saint-Aubain.

Dagorde : Welkomwoord door M. Baurin. — Verslag van de voorzitter De Baeck. — Verslag van de schatbewaarder le Maire. — Ontslag van opdracht in de raad. — Herkiezing van beheerraad, geen voorzitter v/ afdeling. — Officiële opening numismatische Tentoonstelling. — Opening van de muntenbeurs in de zalen van « Cercle militaire », rue Lucien Namèche.

Middagmaal te bekomen bij « Maison de la Culture », aan de samenvloeiing van Samber en Maas.

We rekenen op een grote opkomst van alle afdelingen.

Ruilbeurzen

LEUVEN : 27. 5. 1973. Nationale ruildag van 9-18 uur.
Gemeentelijke feestzaal « Het Bad », Kessel-lo.

GENT : 6. 5. 1973. Internationale Ruildag van 10 uur af.
Zalen « De Vooruit ». St.-Pietersnieuwstraat, Gent.

Tentoonstelling.

Het E.G.M.P. in samenwerking met het Penningkabinet richt een tentoonstelling in « HET DIER OP MUNT EN MEDAILLE », van 5 mei t/m 26 mei in de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel.

Toegankelijk alle werkdagen van 9,30 tot 16,30, behalve op zondag.